

Бридун Є. В.,

канд. екон. наук, доцент,

доцент кафедри фінансів,

Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ, Україна,

Хлебнікова І. І.,

канд. екон. наук,

старший науковий співробітник відділу

дослідження акцизного оподаткування

Науково-дослідного центру проблем

оподаткування та фінансового права

НДІ фіскальної політики,

Університет ДФС України, м. Ірпінь,

Україна

СВІТОВИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ВИЯВЛЕННЯ ТА ВІДСТЕЖЕННЯ

Протидія такій значній загрозі для громадського здоров'я та фінансової безпеки як нелегальний обіг тютюнових виробів потребує всебічних зусиль фіскальних органів та є невід'ємним елементом національних та міжнародних стратегій боротьби з тіньовою економікою. За даними Світового банку обсяг нелегального обігу складає близько 600 млрд штук сигарет на рік, або 10 % від світового споживання, що зумовлює податкові втрати 40 – 50 млрд дол. США.

В даному аспекті постає питання дослідження сучасних інструментів протидії нелегальному обігу таких як інноваційні механізми контролю за обігом тютюнових виробів, зокрема системи виявлення та відстеження (*Track and Trace*, далі – *система T&T*). Вона спрямована на підвищення ефективності процедур моніторингу руху підакцизних товарів від виробника до кінцевого споживача, з'ясування на якому етапі ланцюга постачання тютюнові вироби перейшли з легального обігу у нелегальний [1]. Така система передбачає обов'язкове маркування тютюнових виробів унікальним ідентифікатором, використання інструментів дистанційного контролю, посилення функції безпеки ланцюга постачання підакцизних товарів шляхом застосування сучасних методів аутентифікації. Її метою є крім скорочення нелегального обігу тютюнових виробів також підвищення податкових надходжень, забезпечення конкурентних умов на ринку, захист легального бізнесу та споживачів від небезпечних та шкідливих фальсифікованих товарів, зменшення доступності тютюнових виробів, зумовлену нелегальним обігом.

Подібні інноваційні рішення вже реалізовані та успішно функціонують в окремих країнах світу, в яких нелегальний обіг тютюнових виробів мав катастрофічні масштаби. До таких країн варто віднести *Албанію, Бразилію, Білорусію, Вірменію, Грузію, Еквадор, Індію (Делі), деякі штати США, Канаду, Кенію, Киргизстан, Косово, Мозамбік, Марокко, Росію, Таїланд, Туреччину,*

Шрі-Ланку.

В окремих країнах такі можливості реалізовані через доповнення системи податкової верифікації системами безпеки та T&T. Це передбачає поступове набуття марками акцизного податку декількох фізичних та цифрових елементів захисту, з метою полегшення аутентифікації тютюнових виробів, спрощення їх використання та ускладнення тиражування. У таких країнах марки акцизного податку та системи захисту торгових марок – технології аутентифікації та T&T застосовуються, як правило, спільно для забезпечення можливості відстеження ланцюга постачання. Це включає поєднання відкритих, напівприхованих та прихованих захисних елементів, а також складових системи T&T. Проте, такі технологічні рішення не відповідають Протоколу про ліквідацію незаконної торгівлі тютюновими виробами Рамкової конвенції ВООЗ щодо контролю над тютюном (далі – Протокол FCTC) та не дозволяють відстежувати весь спектр тютюнових виробів, оскільки товари призначені для експорту та магазинів безмитної торгівлі знаходилися поза сферою дії системи T&T. Більш сучасні системи, які почали впроваджуватись вже після набуття чинності даного міжнародного документу, функціонують роздільно від системи податкової верифікації та, зазвичай, дозволяють відстежувати обіг всіх тютюнових виробів, як для внутрішнього споживання так і інших.

Систематизувавши світовий досвід пропонуємо класифікувати системи T&T за критерієм *поєднання з системою податкової верифікації* – на *спільні* та *роздільні*. Отже, *спільні* системи використовуються в Бразилії, Вірменії, Екваторі, Канаді, Кенії, Мозамбіку, окремих штатах США тощо, *роздільні* – в Грузії, Казахстані, Киргизстані, країнах ЄС, ОАЕ, Росії тощо.

В цілому досвід функціонування систем T&T більшою мірою підтверджує зростання фіскальної ефективності акцизного податку з тютюнових виробів в Бразилії – на 53 % (базовий темп приросту 4 роки після запровадження), у Кенії – на 45 %, у Туреччині на – 31,5 % та значні успіхи у протидії нелегальному обігу, частки якого скоротились в Бразилії – на 6 %, в Кенії за різними оцінками від 19 до 23 %.

Окрім цього, проаналізувавши досвід функціонування T&T в країнах світу ми дійшли висновку, що вони побудовані з врахування потреби країни у відстеженні певних видів продукції, а також специфіки її виробництва. Наприклад, в деяких країнах системи T&T функціонують лише для тютюнових виробів (Канада, окремі штати США, зокрема Каліфорнія, Массачусетс, Мічиган, країни ЄС тощо). В інших країнах (Бразилії, Вірменії, Грузії, Екваторі, Кенії, Киргизстані, Мозамбіку, Росії, Туреччині тощо) застосовують *об'єднанні* системи контролю за обігом тютюнових виробів та алкогольних напоїв. Серед країн, які захищають переважно алкогольні напої, варто відмітити Китай, Індію

(Делі), Таїланд.

Необхідність диференціації систем відповідно до технологічних особливостей виробництва та логістики зумовлюється різними технологічними процесами виробництва, агрегації упаковки тютюнових виробів та алкогольних напоїв, внутрішньовиробничими системами маркування кожного із цих видів підакцизних товарів. Зокрема, потрібно враховувати, що тютюнові вироби виготовляються на високошвидкісних виробничих лініях і обладнання для нанесення унікального ідентифікатора не повинно їх сповільнювати. В свою чергу, виробництву алкогольних напоїв характерне вологе середовище. Специфіку також має рух готової продукції по конвеєру – пляшки постійно обертаються. Це потрібно враховувати при виборі способу нанесення унікального ідентифікатора.

Наприклад, в Бразилії система T&T реалізована на двох різних платформах, що постачаються одним провайдером. Дані платформи функціонують відокремлено і дозволяють відстежувати рух товарів по ланцюгу постачання нарізно тютюнових виробів та алкогольних напоїв. Так, загальнодержавна платформа збору акцизних податків з тютюнових виробів – SCORPIOS, яка була впроваджена у березні 2007 р., передбачає використання марки акцизного податку у якості унікального ідентифікатора. А система контролю за виробництвом напоїв – SICOBE (впровадження травень 2009 р.) охоплює пиво, безалкогольні напої та мінеральну воду, і передбачає нанесення унікального машинозчитувального коду та елементів безпеки безпосередньо на продукцію (пляшку, інший посуд).

Досвід запровадження систем T&T в країнах світу також свідчить про те, що вони вводились в дію поступово, спочатку для одного виду продукції, потім для іншого. Це дозволяло з'ясувати слабкі місця системи, усунути їх та запустити для інших видів продукції більш досконалі рішення. Яскравим прикладом є Кенія, в якій система T&T для тютюнових виробів впроваджувалась протягом з 2012 – 2014 рр. у три етапи, а згодом система була поширена й на алкогольні напої.

Отже, при впровадженні вітчизняної системи T&T, необхідним є поетапне застосування відокремлених систем для алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Потрібно враховувати, щоб інтеграція T&T у встановлене виробниче обладнання та кожен окремий крок обігу підакцизної продукції не сповільнювало функціонування ринку та забезпечувало однозначну ідентифікацію індивідуальних пачок/пляшок та всіх видів агрегованої упаковки тютюнових виробів та алкогольних напоїв.

Зважаючи на євроінтеграційні зобов'язання України особливо актуальним та доцільним є дослідження впровадження та функціонування системи T&T в

ЄС. Так, європейська системи T&T та безпеки для тютюнових виробів почала функціонувати 20 травня 2019 р. та дозволить органам державної влади відстежувати рух близько 29 мільярдів пачок на рік та виявляти факти переведення продукту в нелегальний обіг [2].

Система T&T передбачена статтями 15 і 16 Директиви 2014/40 / ЄС про наближення законів, підзаконних актів та адміністративних положень держав-членів щодо виробництва, представлення та продажу тютюнових виробів та супутніх товарів (Tobacco Product Directive, далі – TPD) [3], що реалізація положення Протоколу FCTS. Така система виявлення та відстеження значно покращить контроль над ланцюгами постачання та посилить існуючі заходи, що застосовуються до переміщення підакцизних товарів всередині ЄС (EMCS – для переміщення товарів у межах ЄС чи New Customs Transit System (NCTS) – для країн, що не є членами ЄС).

Оскільки система тільки почала функціонувати не можна говорити про її ефективність щодо протидії нелегальному обігу. Проте вона точно створить позитивні імпульси для розвитку інших суміжних видів діяльності. Так, вимога максимально використовувати міжнародні відкриті стандарти надасть стимули до інновацій та розвитку технологій обміну даними. Те, що різні постачальники можуть пропонувати свої послуги в рамках системи відстеження посилить рівень розвитку системи стримувань та противаг. Нарешті, система забезпечує високу якість даних, оскільки вона охоплює всі переміщення тютюнових виробів, встановлює терміни звітності, і має специфічний формат для окремих звітів, що, в свою чергу, дозволить органам влади ефективно контролювати ланцюг постачання.

Україні, на етапі впровадження власної системи T&T, варто вжити заходів проактивної гармонізації щодо імплементації положень TPD, незважаючи на те, що Угодою про асоціацію між Україною та ЄС це не передбачено. Проте, незважаючи на тривалу практику маркування тютюнових виробів паперовими акцизними марками, не доцільно обирати електронну систему контролю, яка вимагатиме кардинальної зміни підходів до функціонування системи верифікації. Разом з тим для нашої держави може бути цінним досвід впровадження та практичного застосування системи виявлення та відстеження сигарет з роздільним функціоналом, які розроблені на основі відкритих міжнародних стандартів з урахуванням відповідних вимог Протоколу FCTS та гармонізованих підходів Євросоюзу.

Список використаних джерел

1. Новицька Н. В., Хлебнікова І. І. Інноваційні механізми контролю за обігом підакцизних товарів: європейські тенденції / *Оподаткування та*

економічна безпека держави в епоху діджиталізації: зб. наук. праць за матер. міжн. наук.-практ. кр. столу, 23 лютого 2018 року / Університет Державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2018. С. 134–137.

2. Track & Trace // Esta. URL: <https://www.esta.be/track-and-trace/>

3. Tobacco Products Directive 2014/40/EC. 2014. April. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AJOL_2014_127_R_0001.